

Геополітика

Ален де Бенуа

Переклад **Олександр Юрченко**, Політична освіта Київської "Свободи"

Політономія - 07/11/2013

Геополітика вже давно засуджується суспільною думкою. Після Другої світової війни вона стала найменш популярною серед соціальних наук. Її охрестили «німецькою наукою», хоча підстав для цього майже не було. Сталося це через те, що на початку розвитку геополітика базувалася на принципах політичної географії німецького географа Фрідріха Ратцеля, сам же термін «геополітика» був вперше використаний шведським географом Рудольфом Челленом у 1889 році. У своїй книзі "Політична географія, або географія держав трафіку і війна (1897)" Ратцель аналізував взаємодії держави, що розглядалася як живий організм, з точки зору її географії та її простору. Одним із його учнів був баварський генерал Карл Хаусхофер, засновник «Журналу геополітики». Очевидно, питання полягало лише у переплутуванні між поняттями простору у геополітичному сенсі і «середовищем існування», яким і пояснювали подібність вчення Карла Хаусхофера з націоналсоціалізмом. Це було в корені неправильно, і не лише тому, що Хаусхофер ніколи не був ідеологом Третього Рейху. Більше того, у Гітлера було набагато більше симпатії до англо-саксів, ніж до слов'ян. Він вів війну із Росією, континентальною силою, і в той же час хотів би об'єднатися із Великобританією, морською силою. Якби він керувався принципами геополітики, то діяв би з точністю до навпаки.

Більше того, визначення сфери впливу цієї дисципліни чи її статусу ніколи не перестане бути проблемою. Геополітика вивчає вплив географії на політику та історію, тобто відносини між простором і владою (політичною, економічною чи іншою). Проте визначення залишається нечітким, чим пояснюється те, що реальність обох концепцій та їх відношення до об'єкту залишається спірним. Тому геополітика була описана як дисципліна, метою якої є ретроспективне узаконення історичних подій та політичних рішень.

Однак, цей критицизм не стосується суті речей: через історію чітко проглядається беззаперечність географічних констант політичних дій. Таким чином, геополітика залишається дисципліною великої цінності та великого значення. На неї необхідно посилалися в умовах мінливого світу, де всі карти перерозподіляються по всьому світу. Геополітика розглядає значення не лише ідеологічних факторів, нестабільних за визначенням, але й нагадує про існування вагомих констант, що виходять за рамки політичних режимів та інтелектуальних дебатів.

З усіх концепцій, специфічних для геополітики, найбільш важливою є, безумовно, концепція діалектичного протистояння між Морем та Землею. «Світова історія, - як казав

Карл Шмітт, - це історія боротьби морських держав проти континентальних держав та континентальних держав проти морських держав. Цієї думки притримувалися також Адмірал Кастекс та багато інших геополітиків. Гелфорд Маккіндер визначає владу Великобританії, наприклад, домінуванням океанів та морів. Він сприймає планету в цілому як таку, що складається з «Глобального Океану» та «Глобального Острову», що відповідає Євразійському простору та Африці, та «периферичних островів», Америки та Австралії. Щоб домінувати над світом, треба опанувати глобальний острів і в першу чергу його серце, Хартленд, – географічну вісь реального світу, що тягнеться від Центральної Європи до Західного Сибіру і в бік Середземного моря, від Близького Сходу та Південної Азії. Один із перших англійських великих мореплавців, сер Уолтер Релі, говорив: «Той, хто контролює море, контролює світову торгівлю; той, хто контролює світову торгівлю, володіє всіма скарбами світу, і фактично, усім світом».

В історії людства протистояння між Землею та Морем є багатовіковою боротьбою між європейською континентальною логікою та «острівною» логікою, що втілюється на даний момент в США. Проте протистояння між Землею та Морем виходить далеко за рамки перспектив, запропонованих геополітикою. Земля – це простір, сформований розділеними кордонами територіями. Її логіка базується на різких відмінностях між війною і миром, боями і спокоєм, політичними діями і торгівлею. Тому це переважно місце політики та історії. «Політичне існування має чисто телуричну природу» (Adriano Scianca). Море – це гомогенна область, де заперечуються відмінності, межі та кордони. Це простір невизначеності, рідкий еквівалент пустелі. Будучи позбавленим центру, воно знає лише припливи і відпливи, і на цьому базується його ставлення до постмодерністської глобалізації. Реальний світ насправді є «рідким» світом (Зигмунд Бауман), що прагне елімінувати все «земне», стабільне, тверде, послідовне, стійке і диференційоване. Це світ потоків, підтримуваних мережею. Власне торгівля, а також її логіка, також формуються на зразок припливів та відпливів.

Геополітика відновила свою легітимність після різних конфліктів, що виникали з 1970-х років. Більшість цих конфліктів генерувалися США. Через своє пуританське походження та переконаність у тому, що вони є «новим обраним народом», американці намагалися утвердитися в якості універсальної моделі, що принесе світу переваги «американського стилю життя», тобто моделі комерційної цивілізації, заснованої на першості обмінної вартості та логіці прибутку. Ця планетарна місія буде «Маніфестом їх Долі». Геополітика є саме тією дисципліною, яка допомагає пояснити константи їх зовнішньої політики.

Розпуск радянської системи водночас зробив можливою глобалізацію та відзначився зникненням величезного конкурента для США, для яких з'явилася спокуса сформувати уніполярний світ під своєю гегемонією (саме це і називали «Новим світовим порядком»). У період після розпуску Радянського Союзу США перетворилися на «Імперію без тіні» (Ерік Хобсбаун). Впевнені у своїй технологічній першості, у військовій силі, у перевагах, що дає доларова система, вони думали, що «Американське століття» ось-ось настане. Переконані у тому, що з того часу вони є єдиною наддержавою у світі, вони прикидалися, грали роль «світової поліції». Неоконсерватори були на передовому краї цього проекту. На думку Френсіса Фукуями, це був час, коли він міг оголосити «Кінець Історії», а саме торжество ліберального капіталізму та демократії прав людини як неперевершений горизонт сьогодення.

У кінці 1990их радник Горбачова Арбатов заявив американцям: «Ми наносимо вам найстрашнішого удару: ми збираємося позбавити вас найбільшого ворога». Значущі слова. Зникнення Радянської «Імперії Зла» загрожувало викориненням усіх ідеологічних легітимізацій американської гегемонії над її союзниками. Це означало, що з тих пір американцям необхідно було знайти нового ворога, який би ніс у собі загрозу, реальну чи уявну, що дозволило б їм зайняти позицію майстрів «Нового Світового порядку». Саме радикальний іслам, який постійно заохочувався США упродовж останніх кількох десятиліть, відіграватиме роль своєрідної рапіри. Але насправді, їхні цілі залишилися незмінними. Все це було зроблено для запобігання виникнення будь-де у світі суперника, здатного конкурувати з ними, і що найголовніше, контролювати Хартленд, «глобальний острів».

У своїй книзі Велика Шахівниця, опублікованій в 1997 році, Збігнев Бжезинський точно перераховує «геостратегічні імперативи», які має прийняти США, щоб зберегти глобальну гегемонію. Описуючи проект «глобального управління», він застерігає, що «виникнення або створення Євразійської коаліції» може «оскаржити американську першість». У 2001 році Генрі Кіссінджер уже говорив: «Америка повинна зберігати присутність в Азії, і серед її геополітичних цілей повинен залишатися пункт недопущення злиття Азії в недружній блок». Бжезинський нагадував, у свою чергу: «Хто контролює Азію, той контролює світ».

Контроль над Азією означає, перш за все, прийняття стратегії оточення Росії та Китаю. Стратегія оточення Росії включає установку нових військових баз в Східній Європі, встановлення систем протиракетної оборони в Польщі, Чехії та Румунії, підтримку приєднання України та Грузії до НАТО та проведення агресивної політики послаблення впливу Росії у ключових регіонах навколо Чорного моря, Каспійського моря та Кавказу. З точки зору енергопостачання, ця стратегія дозволить контролювати трубопроводи в Центральній Азії – Центральна Азія перетворюється на американський протекторат – підтримувати розвиток трубопроводу в Каспійському морі в обхід Росії та досягнення Туреччини, а також обмежити доступ Росії в максимально можливій мірі до танкерів проток Босфор і Дарданелли. Саме в цьому контексті ми повинні сприймати «кольорові революції» в Сербії (2000), Грузії (2003), Україні (2004) і Киргизстані. Далеко не спонтанні рухи, вони були організовані і підтримувалися ззовні зі схвалення Національного Демократичного Фонду, зручного фронту для ЦРУ.

Створення «дуги кризи» для дестабілізації традиційної сфери впливу Росії на Кавказі, у Афганістані та у Центральній Азії може бути пояснене лише в цьому контексті. Використовуючи нібито «війну проти терору» в Афганістані, США та їх союзники заснували військові бази в колишніх республіках Союзу, включаючи Таджикистан і Киргизстан. Ціль може бути підсумована трьома словами: оточити, дестабілізувати, балканізувати.

Паралельно й одночасно, вони намагалися максимально розширити сферу впливу у Східній Європі та на Балканах, аж до кордону з Росією, навіть у межах колишнього Радянського Союзу. Станом на 11 вересня 2001 року президент Джордж Буш займав позицію на користь «великого НАТО від Балтійського моря до Чорного моря», щоб прокласти шлях від Каспійського моря до Чорного моря. Отож, при переході від відносно статичної структури до експедиційної моделі неоколонізаційних втручань глобальні

геостратегічні центри ваги зміщуються до Середнього Сходу та Азії.

Підтримка НАТО переслідує також дві інші цілі. Перша – відмовити з часом ЄС від планів побудови спільних та автономних Європейських захисних сил. Американці завжди вважали, що утворення європейського захисту означатиме для них «утворення Європейської колони НАТО». Друга ціль – це послаблення стосунків між Росією та Західною Європою. Під приціл потрапляє Німеччина, беручи до уваги ступінь технологічного, енергетичного та економічного обміну з Росією. У цьому проекті ЄС стає просто американським плацдармом в Євразії.

На Близькому Сході, де вони стикаються з серйозними викликами через нестабільність в регіоні, поразку їх військових втручань та зростаючу ізоляцію їх непохитного союзника Ізраїлю, США розвивають агресивну стратегію протистояння зростанню Ірану, який турбує їх через свої енергетичні ресурси, привілейовані стосунки з Китаєм та Росією та зростаючий вплив в Іраку та країнах Перської затоки, де значно представлені шиїтські меншини. Нарешті, на даний час США займається видовищним поверненням до Африки. На те є дві причини: необхідність противаги зростаючому впливу Китаю та необхідність звернення уваги на зростаючий внесок Африки у світове енергозабезпечення.

На розвиток цієї агресивної політики США не шкодує ні технологій, ні грошей. Незважаючи на їх фінансові труднощі та винятковий дефіцит, військовий бюджет США, що постійно збільшується, зараз близький до \$700 мільярдів. Ця колосальна сума еквівалентна більше ніж 40% військових бюджетів світу, складених разом.

Тим не менше, постає питання, чи не досягли США ліміту своїх імперіалістичних експансійних можливостей. Їх внутрішні проблеми погіршуються. Доларова система, з якої вони отримують вигоду, балансує на межі. Світова фінансова криза, що розпочалася в США, вразила їх з повною силою ще у 2008 році. Їх дефіцит торгового балансу та державний борг сягнули рекордних за весь час існування США висот.

В Росії, тим часом, Володимир Путін, який чітко розуміє їхні наміри, відірвався від катастрофічної ери Бориса Єльцина, який «освятив» всемогутність «олігархів».

Останні події, пов'язані із громадянською війною в Сирії знову підкреслили важливість геополітики. Надзвичайна кмітливість Володимира Путіна і його Міністра Закордонних справ, Сергія Лаврова, проти нерішучості Барака Обами та наївності Франсуа Холланда, була симптоматичною. Втрутившись у сирійські справи, Росія відновила свою роль найсильнішої держави світу і показала таким чином, що вона, Росія, не є незначним гравцем на міжнародній арені, з нею доведеться рахуватися в майбутньому.

«Уніполярний момент» не тривав і 10 років. Американці, які представляють лише 5% світового населення, переоцінили свої сили. Поглинання їх військ у Іраку та Афганістані, їх внутрішні проблеми, глибинний дефіцит, нестабільність доларової системи та світова фінансова криза наклали обмеження на них. Швидко стає зрозумілим, що вони не будуть правити світом неподільно. Історія, яку Фукуяма оголосив кінцем, уже повернулася.

Мультиполярний світ стрімко формується на фоні швидкого зростання Китаю, за яким слідує Індія, Бразилія та навіть Іран. Країни з економікою, що розвивається, стрімко зростають. Їх частка у світовій валовій внутрішній продукції за паритетом купівельної

спроможності пройшла шлях від 36% у 1980 році до 45% в 2008 році і повинна досягти 51% в 2014 році.

Євразійська стратегія США призвела до значного зближення між Росією та Китаєм, яке матеріалізувалося в рамках Шанхайської Організації Співробітництва, заснованої в червні 2011 року, що також включає чотири країни Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан), та Іран, Молдову, Індію та Афганістан в якості спостерігачів.

Ми знаємо, що упродовж останніх років Іран посилив співпрацю з Китаєм та Росією. Цей прагматичний союз, що базується на взаємовигідній геополітичній підтримці, наштовхує деяких спостерігачів на думку, що у майбутньому існує можливість зростання «нової Монгольської Імперії». Між 1206 та 1294 роками турецько-монгольська імперія Чингізхана поширилася на всю Центральну Азію, а потім розпалася на чотири блоки. Сьогодні ШОС, чия головною метою є боротьба із впливом США в Центральній Азії, знову пов'язана з Росією, Китаєм та Іраном, трьома різними країнами, що все ж формують спільні інтереси та представлені 1.5 більйонами людей. Великою відмінністю від колишньої Монгольської Імперії є те, що Іран вбачає в Туреччині регіональну державу-суперницю.

З часів розпаду радянської системи ми увійшли в безцарів'я - а *Zwischenzeit*. Колишній світовий Номос щез, а контури нового поки навіть не проглядаються. Реальний великий конфлікт сьогодні полягає у протистоянні Євразійських континентальних держав та американської таласократії. Головним питанням залишається чи ми рухаємося в напрямку уніполярного світу, універсуму, чи мультиполярного світу, плюриверсуму.

Проблема в тому, що європейці рідко занепокоєні цим питанням. Американці можуть мати багато недоліків, але є те, існування чого в них ми не можемо заперечувати, – вони занепокоєні глобальними ставками та думають про світ у майбутньому. Європейці не думають. Їх хвилює лише теперішній момент. Вони живуть під горизонтом долі, з установами, що прирікають їх на безсилля та параліч. Європа живе у стані невагомості. Стикається з безпрецедентною моральною кризою, проблемами імміграції, старінням популяції, економічними офшорами та глобальною конкуренцією. Схоже, Європа не може захистити своє місце у глобалізованому світі. Володіючи ідентичністю, яку вона (Європа) не може більше захищати, вона переслідується таємним бажанням вийти з історії, і таким чином ризикує стати об'єктом чиеїсь іншої історії – мислячі люди завжди скрізь займають одну й ту ж позицію. Європа зараз «ледве животіє у світі» (Хайдегер). Вона (Європа) здається виснаженою, страждаючою від втоми, що призводить до небажання нічого. Геополітика безсилля? Підвищення незначущості? Європейські банкноти є її відображенням: вони являють собою порожнечу.

В минулому геополітика застосовувала свої обмеження в основному на державному рівні, до тих держав, що входили в фазу незворотної кризи, принаймні у західній півкулі. Зараз вона залежить від логіки континентів, яка була довго прихована за безладною поведінкою держав, та є більш фундаментальною, ніж коли-небудь. Вона (геополітика) допомагає мислити не лише категоріями країн, а й категоріями континентів (Jordis Von Lohausen). Море проти Землі – зараз це США проти «решти світу», і в першу чергу проти Євразійського та Європейського континентального блоку. У цьому сенсі, крах Радянської

системи розставив крапки над «і». Є лише дві можливі позиції: на стороні американської морської сили чи на стороні Євразійської континентальної сили. Я на стороні останньої.